

»kolikor me lahko vzdrami življenje, ki ga živim; malo ali sploh nič.« Novela se konča z življenjskim »obračunom«: junak zbije s pestmi na tla »solidnega« državljana, astmatičnega Ivana. Res, ta ima nekaj negativnih lastnosti; malce pretirava s svojo boleznijo in zakon je sklenil preračunano, zavoljo koristi, toda kakšen je moralni kodeks našega junaka, v imenu kakšnih nazorov se bojuje on? »Godi se mi kakor v modernih romanih.« premišlja neke lakonično, »sovražim ljudi in sem zavoljo tega otožen.« To so kaj klavrnji življenjski nazori in s takim junakom se bojevati za preosnovo človeka in družbe je vsekakor Sizifovo delo. Res, Rožančev junak je znatno bolj simpatičen od nekaterih podobnih literarnih vzorcev zavoljo tega, ker le ni toliko načelen upornik zoper vesoljni red, ampak je njegov upor le bolj izraz njegove nekoliko čudne psihofizične nature. Prav zato ima novela nekaj estetskih kvalitet, ki jih ne gre tajiti: nekega fluida mladostne intimnosti in dskih opazovanih obratov v človeški duševnosti.

Po vsem, kar smo lahko ugotovili o Rožančevi prvi knjigi, moramo za zaključek reči, da stoji njen avtor na razpotju: lahko gre v smer oblikovanja umetniških podob ali v smer intelektualističnega pisanja, ki mu je očitno organsko tuje in za katero nima globljih dispozicij. Kam bo krenil, bo pokazala prihodnost.

Marjan Brezovar

V ZNAMENJU HUMORJA

Prvo od obeh del, ki sta v zadnjem času pomnožili skromno in nekam neugledno zbirko slovenske humoristične literature, je začetna knjiga Zbranih spisov Frana Milčinskega;¹ sicer ne prinaša kakih novosti — obsega namreč zgolj obe prvi njegovi zbirki humoresk, Igračke (1909) in Muhoborce (1912) — vendar nam prijetno osvežuje že nekoliko zbledelo podobo avtorja, dovolj značilne osebnosti zares »slovenskega«, iz posebnih slovenskih razmer zraslega humorista, pravzaprav bolj satirika kot humorista — ali, če hočemo zajeti vse njegovo raznovrstno slovstveno prizadevanje, še najtočneje: prosvetljevalca in etičnega vzgojitelja.

Kaže namreč, da je bila literatura Milčinskemu v precej večji meri, kot je običajno, predvsem sredstvo vzgoje, ali vsaj, da mu je pomenila precej bolj konkretno, v določenem primeru praktično koristno delovanje; če te njegove poglede združimo z ne kdo ve kako izjemno veliko umetniško silo, obenem pa z nedvomno spretnostjo in samosvojo kultiviranostjo pisanja, smo s tem nakazali njegove poglavitne pisateljske črte.

Kaj je tisto, česar danes morda najbolj pogrešamo pri njem, nam v prvi knjigi njegovih Zbranih spisov najizraziteje pokaže daljša povest Muhoborci, edini tekst, ki ni docela humoristično zastavljen. Tu, kjer gre za preprosto, resno pripoved, v kateri namen, poiskati smešno na ljudeh, ni več povsem očitno pričujoč, tu se Milčinski največkrat v ničemer ne povzpne nad relativno nizko kvaliteto povprečje naše starejše proze »za preprosto ljudstvo« nasploh, ki je že davno prenehala biti živa in predstavlja danes bolj ali manj

¹ Fran Milčinski: Zbrani spisi I: Igračke — Muhoborci. Uredila Breda Slodnjak. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1960.

samo še kulturnozgodovinski dokument. Umetniška sposobnost Milčinskega se uveljavlja predvsem v humorju; a zanimivo, tudi tu so mu področja globlje človeške karakterne komike precej nedostopna. Značilen primer je v naši knjigi humoreska Pomladanske muhe, kjer je posrečen donkihotski motiv pomladnega filozofovega »brenčanja« prav neplastično in ne posrečeno obdelan. Odlika njegovega pisanja pa je, če smem tako reči, idejni in stilni humor, ali bolje: satira in stilna komika.

Večina humoresk v knjigi je zares satiričnih; med njimi je precej takih, ki jih moramo uvrstiti med naše klasične; marsikje pokaže Milčinski v izboru motivov, s katerimi osmeši negativne družbene in kulturne pojave pri nas, veliko iznajdljivosti in se mu poanta izvrstno posreči. Marsikdaj pa njegova humoreska izoblikovanosti ne pozna: v tem primeru je to pač podlistek, koserija, improvizirana za trenutno potrebo. Tudi takega blaga je v naši knjigi precej kljub temu, da prinaša pravzaprav izbrane tekste.

Zapisal sem že, da je Milčinski brez dvoma znal sukati pero; sčasoma si je ustvaril samosvoj in značilen slog z zelo močnim stilno-komičnim učinkom. V teh dveh zgodnjih zbirkah sicer še ni našel svoji stilni komiki tiste poznejše klasične oblike, za katero so najznačilnejše arhaične posebnosti v skladnji, veznikih in besednem redu in ki predvsem izpostavlja ter smeši provincialno zaplankanost, vendar izbor izrazja, ki ima svoje skupno poreklo v jezikovnem stilu javnega delovanja, časopisja in uradne prakse, njegova uporaba za absurdno neustrezne, brezpomembne teme kakor tudi temu početju pripadajoči stalni lik pripovedovalca (ki se sicer v naši knjigi razen tu in tam še ne podpisuje kot Fridolin Žolna), že kažejo izrazito osebno barvo in samosvoje — mislim, da lahko rečem — umetniško hotenje. Seveda je Milčinski mislil predvsem, kako bo s tem stilom čimostreje zadel določene negativne pojave v naši tedanji družbi — tako je sam zapisal; toda pot, ki jo je tu izbral, je samo preko fantazijskega preoblikovanja jezikovnega izraza vodila k cilju, in na njej je Milčinski vendarle sezorel v umetnika, naj je to nameraval ali ne.

Res je: kvaliteta nekaterih tekstov te prve knjige njegovih Zbranih spisov zavaja k misli, da bi bilo morda ugodneje za našo podobo o avtorju, če bi mu izdali samo pretehtan izbor najboljšega; mislim pa, da je Milčinski dovolj zanimiva osebnost, ilustrativna, slovstveno zaslužna in umetniško ne brezpomembna, tako da bo tudi izdajo zbranih spisov — zlasti še, ker izhaja neodvisno od naših osrednjih Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev — prenesel in vzdržal.

Drugi od obeh piscev, ki si ju moramo ogledati, je dvaindvajsetleten fant, ki je pred kratkim stopil v slovensko literaturo v istem znamenju kot Milčinski, pri čemer se zdi, da mu je bil Milčinski tu in tam tudi učitelj, zlasti kar zadeva jezikovni slog; to je Janez Kajzer s svojo zbirko humoresk Mimo dnevnega načrta.²

Vseh devet črtic in novel, ki tvorijo knjigo, je snovno zajetih iz dijaškega sveta, in sicer se zdi, da Kajzerja zanima pred vsemi ostalimi ena stran ali ena izmed podob tega sveta, tista najbolj očitna, v mejah katere se

² Janez Kajzer: Mimo dnevnega načrta. Ilustriral Jože Ciuha. Mladinska knjiga. Ljubljana 1960.

giblje tudi dijakovo poznavanje in razumevanje samega sebe: podoba dijaške družčine, posebne, zaključene »družbene tvorbe«, če smemo tako reči, za katero je najbolj značilen njen čisto posebni moralni kodeks: pokazati se za vsako ceno »odraslega«. Pri tem pa odraslosti, socialne samostojnosti in odgovornosti še nikjer nič ni in zato se v okviru te dijaške družčine izoblikuje nezaveden dogovor, po katerem se članu take družčine prizna odraslost na podlagi nekaterih »sekundarnih« dokazov odraslosti pri zabavi in družabnem izživljanju, in to »dokazovanje« in psihološki konflikti, ki rastejo iz neskladja med stvarnostjo in konvencijo, predstavljajo osrednjo temo Kajzerjevih tekstov.

Razkrinkavanje se vrši s pomočjo smešnosti, ki jo dosega Kajzer v glavnem na dva načina: po eni strani z neposredno situacijsko komiko, po drugi pa tako, da upodobi dijakovo psihološko doživljanje oziroma samozavedanje rahlo pretirano ali celo karikirano »resnobno« v obliki doživetega govora; v takih humorističnih pasažah je tudi najuspešnejši, ker ima tu relativno najizrazitejši osebni odnos do snovi. Precej slabše so mu uspeli resni odlomki, v katerih se, kolikor je sploh mogoče govoriti o kaki osebni značilnosti, pravzaprav še najbolj nagiblje k nekaki idiličnosti, v kateri postajajo brezpomembne vsakdanjosti čustveno zelo pomembne, pri tem pa se ne zna vedno izogniti sentimentalnosti.

Obe strani njegovega pisanja, resna in humoristična, se dasta prav dobro spraviti na skupni imenovalec: nad Kajzerjem zelo očitno nima moči stara skušnjava začetnikov, forsirano iskanje globine in pomembnosti; tako v svojih resnih kot v smešnih podobah ostaja na splošno znanj in priznani površini stvari. Tako nam s svojo knjigo ne odkriva ničesar, česar še ne bi vedeli, pač pa nam marsikaj, kar že vemo, prijetno potrjuje. Prijetno učinkuje tudi skladnost med zmožnostmi in hotenjem, ki jo opazimo pri njem: v svojem pisanju se očitno zavedno usmerja v popularno literaturo in ne v tisto najvišjo umetnost iskalcev. (Edino obe stilno-komični fantaziji Literarni čaj ob petih in Mimo dnevnega načrta bi bilo treba postaviti morda nekoliko više.) Njegov pravi »element« pa je za sedaj razigrana posmehljivost, kot jo je v knjigi dosegel v tem ali onem svojih najboljših trenutkov.

Marjan Kramberger